

Læring i friluft

Samfunnsfag

Undervisningsideer 1.- 10.trinn

Forord

Overordna del i nye læreplaner (Kunnskapsløftet 2020) sier at «Skolen skal bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet» (Opplæringsverdigrunnlag kap.1.5). Vi mener at læring i friluft er nødvendig for å nå dette overordna målet og en rekke andre konkrete kompetansemål i nye læreplaner. Friluftsrådenes Landsforbund (FL) engasjerer seg sterkt i arbeidet med læring i friluft fordi skolene i friluftsrådenes medlemskommuner etterspør hjelp i dette arbeidet.

Det er vårt håp at dette heftet skal være et nyttig verktøy i arbeidet for mer og bedre læring i friluft. Totalt utgir vi nå åtte hefter om læring i friluft. Sju hefter inneholder undervisningstips knyttet til fag og relatert til kompetansemålene. I tillegg har vi gitt ut et hefte som inneholder begrunnelse for-, metode i- og praktiske tips til læring i friluft, og er et supplement til de sju øvrige heftene. Alt materialet finner du også på vår nettside www.friluftsrad.no som vil bli oppdatert med nye tips og ideer.

I stortingsmeldinga om friluftsliv (meld.st.18 (2015-2016)) er ett av to nasjonale mål: «Naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge.» Ut fra vår erfaring fra mer enn 20 års arbeid med læring i friluft er vi overbevist om at økt bruk av naturen som læringsarena vil berike norsk skole:

- Det gir bedre læring fordi den blir mer virkelighetsnær, praktisk, variert og tilpassa, og fordi elevene tar flere sanser i bruk i læringsarbeidet.
- Det gir fysisk aktivitet.
- Det gir naturopplevelser og medvirker til økt miljøbevissthet.
- Det bidrar til å skape et godt sosialt miljø.

De åtte heftene vi nå utgir er basert på erfaringer og bidrag fra en rekke interkommunale friluftsråds langsiktige arbeid med læring i friluft. Vi ga i 2000 ut idépermen «Læring i friluft» for 1.-7. trinn. I 2002 fulgte tilsvarende idéperm for ungdomstrinnet. Idépermene har seinere blitt revidert. Siste revisjon ble gjort i 2018 og da utgitt som hefter knyttet til 7 fag.

Innføring av nye læreplaner for skolen fra høsten 2020 gjorde at enda en revidering var nødvendig. Alle undervisningsopplegg er gjennomgått på nytt og relatert til kompetansemål i gjeldende læreplan. I tillegg er mange av oppleggene revidert. Forslagene i heftene kan brukes direkte, men vi håper mange dyktige lærere også vil lage sine tilpasninger og få inspirasjon til å utvikle egne undervisningsopplegg.

En viktig forutsetning for læring i friluft er at læreren har kunnskap om gode undervisningssteder rundt skolen. FL har utviklet et digitalt kartbasert verktøy der skolen kan lokalisere disse stedene og samle undervisningsideene knyttet til hvert sted. Verktøyet er gratis å bruke. Du finner dette på www.stedsbasertlæring.no. Er din kommune medlem i et interkommunalt friluftsråd kan du kontakte dette dersom du ønsker kurs i bruk av verktøyet og tips til læring i friluft.

Knut Berntsen har stått for revisjonsarbeidet i samarbeid med ressurspersoner i friluftsrådene og FL. Mari Watn har tegnet illustrasjonene. Miljødirektoratet har gitt økonomisk støtte til arbeidet. Friluftsrådenes Landsforbund takker alle for faglige og økonomiske bidrag, og håper ideene bidrar til mye morsom og god læring i friluft.

Hvorfor lære inne når læring for mange skjer bedre ute?

Friluftsrådenes Landsforbund
Sandvika juni 2021
Morten Dåsnes (daglig leder)

Innhold

Forord	1
Samfunnsfag	4
UNDERVISNINGSSIDEER ETTER 4. TRINN:	
Vannforsyning før og nå.....	5
Stedsnavn.....	7
Bygningene forteller	8
Tegne kart med naturmaterialer	9
UNDERVISNINGSSIDEER ETTER 7. TRINN:	
Fylkene på kartet	10
Krigsminner	11
Matlaging på steinaldervis – kokegrop og varmt vann med stein.....	12
Arkeologisk utgraving – tingene forteller	14
Vi stikker torv	15
Velg et kulturminne.....	16
U-daler og V-daler.....	18
Erosjon, massetransport, landskap og klimaendringer	19
De beste stedene i nærmiljøet.....	20
Forsøpling i naturen.....	21
Fartsgrense	23
«Ting» som konfliktløsningsmetode	24
Vi bryr oss om nærmiljøet vårt	25
Med urfolk som nabo	26
Idrettslag og ulike foreningers betydning for nærmiljøets fellesskap og identitetsutvikling	31
UNDERVISNINGSSIDEER ETTER 10. TRINN:	
Tidslinje	33
Ulikheter i samfunnet	34
Interkommunale friluftsråd.....	35

Samfunnsfag

Læreplanen i samfunnsfag påpeker at «Elevane skal få vere nysgjerrige og aktivt kunnskapssøkjande og -skapande åleine og saman med andre både i og utanfor klasserommet». Nærområdene til skolene har ofte mange læringssteder som kan bidra til bedre læring i faget. Dette kan være alt fra kulturminner til offentlige institusjoner. Friluftsrådernes pedagogiske prinsipp er at barn får en større forståelse ved å lære «om virkeligheten i virkeligheten».

Samfunnsfaget har kort avstand fra skolebygningen til «virkeligheten»:

- Lokale kulturminner er gode innfallsporter til kunnskap, refleksjon og forståelse av nasjonal og internasjonal historie.
- Kunnskap om – og opplevelse av lokale landskap og nærmiljøets geologi gir et godt grunnlag for forståelse for- og interesse for geografi.
- Deltakelse i kommunale demokratiske prosesser gir erfaring og praktisk kunnskap om alt fra likeverd til demokrati.
- Levende mennesker, naturressursser, institusjoner og aktører i privat og offentlig samfunnsliv.

Her er noen av friluftsrådernes forslag til aktiviteter med læring i friluft i samfunnsfag. Forslagene er ment som tips og ideer til tema og aktiviteter, men legger ikke sterke føringer på hvordan aktivitetene skal organiseres. Her må lærerne gjøre tilpasninger i forhold til kjennskapen til nærmiljøet og egne elever. Vi har angitt aktuelle læringsmål fra angitt klassetrinn på hvert forslag. De fleste forslagene kan enkelt tilpasses både lavere og høyere klassetrinn og knyttes til læringsmål på disse trinnene.

KOMPETANSEMÅL ETTER 4. TRINN:

- utforske kulturminne og korleis menneska levde i den tida kulturminna er frå, og samanlikne med korleis vi lever i dag

Vannforsyning før og nå

Sted: Et vannverk/vannbasseng og en gammel brønn/spor etter et gammelt vannforsyningsanlegg

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Digitale kart over eget nærområde, tommestokk, fotoapparat

Forarbeid i klasserommet

- Tema introduseres ved hjelp av samtale, bilder, film o.l.
- Elevene forteller, tegner og/eller skriver hvordan de tror vannet i deres eget hjem kommer fram til dem.
- Elevene leter på digitale kart etter mulige vannkilder i nærmiljøet.

Læring i friluft

A. Vannforsyning før i tida:

- Elevene besøker spor etter tidligere tiders vannforsyningsssystem. Dette kan være en brønn, en gammel dam eller spor etter rørledninger. Alternativt kan tema knyttes til et museumsbesøk.

Her kan elevene gjøre noe av dette:

- Måle temperaturen i vannet
- Lete opp bekker som leder til brønnen/dammen og følge disse så langt de kan
- Måle hvor stor dammen/brønnen er i omkrets og hvis mulig også hvor dyp den er
- Ta bilder av sporene av anlegget de finner
- Lete etter spor etter hvordan vannet ble fraktet fra brønnen/dammen og til boligen(e). Dersom det ikke finnes gamle brønner i nærheten av skolen, kan elevene selv bygge en minibrønn der de tror de kan finne vann. Bruk et plastrør eller lag en kasse av tre eller grav rett og slett et hull i bakken. Test ut grunnvannsnivået på forskjellige steder

B. Vannforsyning nå:

- Elevene besøker et vannverk/drikkevannskilde/vannrenseanlegg i nærområdet. Det ville vært flott om driftsansvarlig for vannverket kunne være til stede under besøket.

Noen elevaktiviteter:

- Elevene kan på forhånd ha formulert spørsmål som driftsansvarlig kunne svare på
- Ta bilder til bruk for utarbeidelse av rapport/presentasjon
- Elevene tegner og måler opp det anlegget de besøker
- Elevene får måle opp diameteren og omkretsen på vannrør (hvor mange liter vann kan renne gjennom rørene i minuttet?)
- Dersom elevene får kart over rørsystemet kan de forsøke å følge vannet fra vannkilden og til skolen

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene kan utarbeide rapport eller annen presentasjon ved hjelp av innsamla data.
- Kanskje kan elevene få lage sitt eget vannforsyningsanlegg ved hjelp av bøtter og takrenner ute i skolegården? Kan avsluttes med en takrennestafett.
- Elevene kan lage seg et renseanlegg ved hjelp av kaffefilter og sand og rense kaffe eller sølevann.

Noen tips:

- Graver dere et hull i bakken så tar det litt tid før eventuelt vannet fylles i hullet. Besøk gjerne hullet dagen etter.
- Dersom elevene lager hull i bakken ulike steder og besøker disse over året kan de se hvordan grunnvannsnivået endrer seg. Målingene kan jo brukes i matematikk.
- Vann fra elevenes «minibrønn» må ikke drikkes med mindre vannet kokes.
- Husk å innhente grunneierens tillatelse før dere graver.

KOMPETANSEMÅL ETTER 4. TRINN:

- utforske kulturminne og korleis menneska levde i den tida kulturminna er frå, og samanlikne med korleis vi lever i dag

Stedsnavn

Sted: Skolens nærområde

Årstid: Hele året

Utstyr: Digitale kart over eget nærområde, fotoapparat

Forarbeid i klasserommet

- Tema introduseres i form av samtale, bilder eller film.
- Elevene skriver ned stedsnavn de vet om og lager hypoteser om hvorfor stedet har fått dette navnet.
- Elevene studerer digitale kart og finner navn på steder i skolens nærområde.
- Elevene sorterer navnene etter kategorier (beskrivelse av natur/naturfenomen, navn på dyr eller uglar, navn på mennesker, fornorsket fra samisk, stedets funksjon, stedets historie, alfabetisk osv.).

Læring i friluft

- Elevene får et kart over skoleområdet og skal så lage egne navn på steder rundt om på området. Navnene skal de merke av på kartet. Elevene kan også ta bilde av stedene de gir navn.
- Klassen tar en «stedsnavnstur» og besøker steder og diskuterer hvem som har gitt stedet navnet og hvorfor stedet har fått akkurat dette navnet.
- Elevene besøker eldre og intervjuer de om gamle stedsnavn i nærområdet. Elevene tegner inn stedene på et kart.

- Med utgangspunkt i et samlingssted, kan elevene gruppevis orientere seg fram til hvert sitt sted ved hjelp av et kart der stedsnavnet er inntegnet. De tar bildet av stedet og kommer tilbake.
- Klassen besøker et sted som beskriver tidligere tiders aktivitet på stedet (F.eks. Torvmyra, Kvernbecken, Lasterplassen o.l.) og leter etter spor av denne aktiviteten.

Etterarbeid i klasserommet

- Klassen tegner inn stedsnavnene de har samlet i nærområdet på et stort kart i papir.
- Elevene må muntlig beskrive hvordan man kan gå fra A til Å uten å vise ruten på kartet.
- Elevene kan presentere resultatet av arbeidet på et foreldremøte eller via en artikkel i lokalavisen.

Noen tips:

- Stedsnavn kan danne utgangspunkt både for å skrive fortellinger og eventyr.
- Det lokale museet kan være en ressurs som skolen kan samarbeide med i arbeidet med stedsnavn.
- Statens kartverk har et eget digitalt og søkbart stedsnavnregister som dere finner på Norgeskart.no.
- Gateadresser og gårdsnavn er noe som også kan brukes som tema.

KOMPETANSEMÅL ETTER 4. TRINN:

- utforske kulturminne og korleis menneska levde i den tida kulturminna er frå, og samanlikne med korleis vi lever i dag

Bygningene forteller

Sted: Skolens nærområde

Årstid: Hele året

Utstyr: Digitale kart over eget nærområde og fotoapparat

Forarbeid i klasserommet

- Tema om hvordan menneskene har bodd i ulike historiske epoker introduseres i form av samtale, bilder eller film.
- Elevene forteller hva de vet om historien til den boligen de selv bor i.
- Elevene finner ut om det er bygninger som ble bygd før år 1900 i nærområdet. Dette ved å bruke www.miljøstatus.no/tema/kulturminner. (Sjekk ut SEFRAK-registrerte bygninger.)

Læring i friluft

- Klassen drar på ekskursjon i nærmiljøet med kart der bygningene eldre enn år 1900 er tegnet inn. (Utskrift fra kartet der bygningene er inntegnet.)
Underveis kan elevene:
 - ta bilde av bygningene
 - finne svar på eller reflektere på spørsmål knyttet til hver bygning (noen få eksempel her):
 - Hva tror du bygningen ble brukt til da den var ny?
 - Hva tror du bygningen brukes til i dag?
 - Hvor mange etasjer, vinduer og dører har bygget?
 - Hvilke materialer er brukt til grunnmur, vegger og tak?
 - Hvem har bodd i huset?
 - måle opp grunnflaten til et utvalgt bygg og tegne en skisse av den i målestokk 1:10
 - tegne en skisse av en side av bygningen
- Klassen drar på ekskursjon i nærmiljøet til en bygning/bygninger som er nybygde og gjør det samme som beskrevet om eldre bygninger.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene utarbeider rapport fra ekskursjonene. Dette f.eks. i form av skriftlig rapport med foto, tegninger og tekst, digitale – presentasjon, muntlig foredrag, dikt eller en collage.
- Elevene kan bygge en modell av en av bygningene de besøkte ved bruk av pappesker, lim og papir.

Noen tips:

- Elvene kan starte arbeidet med å intervjuere eldre i nærmiljøet eller egne besteforeldre om hvilke boliger de har bodd i og historien til disse boligene.
- Elevene kan lage et kart/modell over nærmiljøet og tegne inn kun de bygningene som var der på et gitt årstall.

KOMPETANSEMÅL ETTER 4. TRINN:

- beskrive kultur- og naturlandskap i Noreg og samtale om korleis historiske og geografiske kjelder, inkludert kart, kan gi informasjon om landskap

Tegne kart med naturmaterialer

Sted: Et flatt område. Gjerne et grustak, en sandstrand eller en sandkasse

Årstid: Hele året

Utstyr: Når det er snø: Små og store spader, vannbasert maling i ulike farger, pensler
Når det ikke er snø: Ingen ting

Forarbeid i klasserommet

- Tema kart introduseres og sentrale karttegn gjennomgås.
Elevene studerer kartet over Norge og finner større byer, fjell, fjorder og vann. Alternativt kart over kommunen, fylket eller andre avgrensede geografiske områder.
- Gamle kart over området kan studeres og elevene kan undre seg og finne forskjeller på gamle og nye kart.

Læring i friluft

- Elevene får i oppgave å lage et stort kart over valgt geografisk område kun med bruk av naturmaterialer. Større byer, fjell og vann skal plasseres på kartet. Er det snø lages kartet i snøen og fargepulver kan benyttes for å få fram fargenyanser.
- Elevene tar bilde av de selvlaga naturkartene.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene presenterer kart-området de har arbeidet med og presenterer dette med veggplakat, foredrag, bilder eller andre medier.

Noen tips:

- I stedet for kart over Norge, kan elevene lage kart over nærmiljøet, kommunen, eget fylke eller kanskje et annet land.
- For å gjøre oppgaven enklere kan man først lage omrisset av landet ved hjelp av et farget tau, med kritt på en asfaltflate eller med farget tape på et tregulv.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- beskrive geografiske hovudtrekk i ulike delar av verda og reflektere over korleis desse hovudtrekka påverkar menneska som bur der

Fylkene på kartet

Sted: Uteområdet

Årstid: Hele året

Utstyr: To eller flere lange tau eller kasteliner, ark med fylker, byer alt etter som hva klassen skal jobbe med

Forarbeid i klasserommet

- Ha gjerne en før-test eller en runde der elevene får satt i gang sin bakgrunnskunnskap om norsk geografi.

Læring i friluft

- Klassen/gruppa blir delt inn i to deler: Sør-Norge og Nord-Norge. Hver elev får også et fylke de skal huske på.
- Elevene samarbeider om å forme Norge med tauene de har fått utdelt. Den ene gruppa former Sør-Norge og den andre Nord-Norge. De skal selvfølgelig henge sammen. Deretter skal elevene plassere seg på «kartet» utfra hvilket fylke/by/landemerke de har fått utdelt.

Ettarbeid

- Hvor mange elever klarte å plassere seg riktig? Gjør gjerne dette flere ganger der man mellom hver gang «zoomer» litt inn på kartet; fra landsdeler, fylker, byer, til kommuner i ditt fylke og tettsteder i nærområdet.

Noen tips:

- Hvis det er mange elever i gruppa kan man gjerne gi elevene hver sin store by eller viktige landemerke (høyeste fjell, lengste elv osv.).
- Dette kan også brukes i norskfaget hvor man for eksempel skal plassere dialekter på kartet.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- beskrive sentrale hendinger som har ført fram til det demokratiet vi har i Noreg i dag og samanlikne korleis enkeltmenneske har høve til å påverke i ulike styresett

Krigsminner

Sted: Skolens nærområde

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Digitale kart over eget nærområde, litteratur, (metalldetektor)

Forarbeid i klasserommet

- Introduksjon om tema 2.verdenskrig og hvordan det var å leve i Norge under krigen.
- Presentasjon av krigsminner fra nærmiljøet (alternativt besøke det lokale museet):
 - Minnesmerker
 - Fortellinger/bøker/filmer knyttet til personer og hendelser på steder i nærmiljøet
 - Fysiske spor som knyttes til krigsaktivitet som fort, fangeleirer eller annet
 - Gjenstander som ble brukt under krigen

Læring i friluft

- Klassen besøker et krigsminne i nærmiljøet. Noen mulige aktiviteter:
 - Historien knyttet til stedet fortelles eller leses høyt
 - Elevene kan søke svar på gitte spørsmål
 - Dokumentasjon via foto, tegning og oppmåling
 - Overraskende besøk av en tysk soldat eller russisk fange
 - Skattejakt på området med bruk av kart og inntegna poster de skal besøke
 - Dramatisering/live der elevene får tildelt ulike roller
 - Bruke metalldetektor på jakt etter usynlige spor

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene formidler historien knyttet til krigsminnet via saktekst eller skjønnlitterær tekst, veggplakat, tegneserie, tegninger, reportasje i lokalavisen eller på digitale medier.

Noen tips:

- Klassen kan gjennomføre en lek/live der noen av elevene er norske agenter som gjemmer seg i skogen og skal snike seg gjennom et område som er okkupert av tyskerne. I det okkuperte området er det både tyske soldater, nordmenn som ønsker å hjelpe de norske spionene og kanskje også nordmenn som er tyskervennlige. Å fortelle om lokale hendelser fra krigen er en god introduksjon til leken/live-et.
- Elevene får se lokale bilder tatt under krigen og må med utgangspunkt i disse forsøke å finne frem til stedet der bildet er tatt.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- utforske korleis menneske i fortida livnærte seg, og samtale om korleis sentrale endringar i livsgrunnlag og teknologi har påverka og påverkar demografi, levekår og busetjingsmønster

Matlaging på steinaldervis – kokegrop og varmt vann med stein

Sted: Et sted i skolens nærområde der man kan lage bål

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Ved, steiner, spade, aluminiumsfolie, mat som skal kokes, fyrstikk, kasserolle og kopp, tallerken og bestikk til hver elev

Forarbeid i klasserommet

- Introduksjon om steinalderen via samtale, film, bilder og tekster.
- Elevene undersøker om det finnes kulturminner fra steinalderen i nærmiljøet. Dette via www.kulturminnesok.no eller andre kilder.
- Elevene leser beskrivelsen av hvordan de skal lage en kokegrop og lager en liste med hvilket utstyr og materiell de trenger.
- Maten som skal kokes kan gjøres klar inne.

Læring i friluft

- Elevene lager sin egen kokegrop, sikrer at steinene blir varme og lager mat i denne.
- Mens elevene venter på at maten skal kokes kan de:
 - samle urter som de så kan lage te av (se heftet Naturfag)
 - koke vann ved bruk av varme steiner
 - leke leker vikingene lekte (se heftet Kroppsøving)

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene fordyper seg i ulike tekster om steinalderen som de så formidler til hverandre.

Noen tips:

• Slik lager du en kokegrop

Grav en grop i bakken der maten skal tilberedes. Prøv å bevare det øverste torvstykket så helt som mulig. Stykket brukes som dekke/lokk til slutt. Gropa bør ha en dybde på 30-40 cm. Størrelsen ellers kan tilpasses maten som tilberedes. Bakken må ikke være så våt at det blir stående vann i gropa. Grop i sandgrunn fungerer best; våt grunn stjeler for mye varme fra steinene. Dekk hele gropa med nevestore steiner. Fyr opp bål i gropa og fyr kraftig helt til steinene er hvite. Vanligvis tar dette 1- 1,5 time. Legg gjerne noen ekstra steiner opp i bålet.

Maten som skal kokes må pakkes inn for å unngå kontakt mellom maten og jorda. Vi anbefaler å bruke 7 lag med aluminiumsfolie når kokegrop lages sammen med barn. Dette sikrer alltid et godt resultat.

Når steinene er hvite tas all aske ut av gropa og maten legges i gropa. Noen steiner plasseres på pakkene før de dekkes til med jord og sand og torvstykket dekker det hele slik at ingen røyk kommer ut fra gropa. Dere kan ikke åpne kokegropen for å sjekke om maten er ferdig, for så å lukke den igjen for å la maten stå litt til. Da slipper dere ut mesteparten av varmen. Har dere nok emballasje mellom maten og steinene, blir ikke maten brent selv om den står lenge. Det kan være greit å bruke en time eller mer dersom det passer. Som eksempel tar det om lag 1 time og 40 minutter å koke et lammelår. Pakker med for eksempel grønnsaker eller fiskekaker tar om lag en time før de kan åpnes. Alt som kan kokes i vann kan kokes i kokegrop innpakket i aluminiumsfolie. Prøv deg fram. Erfaring gjør mester.

Det er viktig at dere rydder ordentlig opp etterpå. Gropa fylles igjen og torvlaget legges pent på plass der det lå. Ta det som en utfordring å unngå synlige spor. Gropa kan også brukes neste gang dere er på tur.

- **Slik koker du vann med varme steiner**

Legg noen gloheite steiner i en kasserolle med vann og vips så har du kokende vann til en god kopp te.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- utforske korleis menneske i fortida livnærte seg, og samtale om korleis sentrale endringar i livsgrunnlag og teknologi har påverka og påverkar demografi, levekår og busetjingsmønster

Arkeologisk utgraving – tingene forteller

Sted: Skolens nærområde

Årstid: Hele året

Utstyr: Digitale kart over eget nærområde

Forarbeid i klasserommet

- Introduksjon av arkeologi: et detektivarbeid der arkeologen leter etter ledetråder som kan fortelle om hva som har hendt på stedet tidligere. Gjerne vise en film om tema.
- Introduksjon og samtale om hva gjenstander kan fortelle om tidligere tiders levemåte.
- Elevene får ulike gjenstander de selv skal finne historien til og reflektere over hva de kan fortelle.
- Gjennomgang av arkeologiske prinsippet som etablering av et koordinatsystem og nedtegning av funn.

Læring i friluft

- Elevene gjennomfører arkeologisk utgraving. Et sted der mulighetene for funn er til stede er det beste, men noe kan finnes de mest rare stedene. Ved å la elevene først lete med en metalldetektor og så gjennomføre utgravingene der de får utslag kan virke motiverende.
 - Elevene lager først et koordinatsystem i retning nord og øst (1 x 1 meter)
Bruk kompass
 - Området avgrenses med tau
 - Torvlaget tas av og gjennomføres (helst ikke dypere enn 5 cm)
 - Eventuelle funn nummereres og puttes i egne poser
 - Så tegnes 1.plantegning i målestokk 1:10 der funn tegnes inn der de ble funnet
 - Elevene tar bilde av utgravd plan og av hvert enkelt funn
 - Så graves områder lagvis ut med dybde på ca. 5 cm
 - Det lages plantegninger og tas bilder av hvert lag

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene reflekterer over funnene:
 - Når ble gjenstanden(e) plassert på stedet?
 - Hvem kan ha plassert gjenstanden der?
 - Hva kan gjenstandene fortelle oss om livsgrunnlag, teknologi osv.
- Elevene utarbeider utstilling, rapport eller foredrag.

Noen tips:

- Hvis det i nærmiljøet er gamle avfallsplasser er de spennende steder å undersøke.
- Lager dere en ramme som dere spenner med finmasket netting kan den brukes til å sile og undersøke massene.
- Dere kan besøke eller få besøk av en arkeolog i samband med tema.
- Kanskje kan dere besøke det lokale museet og studere arkeologiske funn fra nærmiljøet.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- utforske korleis menneske i fortida livnærte seg, og samtale om korleis sentrale endringar i livsgrunnlag og teknologi har påverka og påverkar demografi, levekår og busetjingsmønster

Vi stikker torv

Sted: Ei «torvmyr» i skolens nærområde

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Digitale bilder og kart over eget nærområdet, flat spade med rett kant

Forarbeid i klasserommet

- Introduksjon om hvordan menneskene har skapt varme i boligene før og nå og undre seg sammen om dette.
- Hvis skolen ligger i et område der de stakk torv i tidligere tider, kan elevene lete etter områdene via digitale kart og flybilder. De må lete etter stedsnavn og spor i myr.
- Kunnskap om torv-stikking søkes via digitale medier.

Læring i friluft

1. del – tidlig vår

- Elevene måler opp og tegner planskisse i passende målestokk over området der det er blitt stukket torv.
- Dybde på torv-uttaket måles og noteres.
- Hvis skolen har avtale med grunneier og kommunal miljøansvarlig, kan elevene gjennomføre torvstikking og sette de til tørk. Litt prøving og feiling er bra. Kun få torvbiter bør stikkes.
- Arbeidet dokumenteres med bilder.

2. del – tidlig høst

- Elevene sjekker ut om torva er tørka og klar til bruk.
- Elevene brenner torv på bål eller i ovn. Ved også å brenne ved kan elevene undersøke fordeler og ulemper ved bruk av de to energikildene.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene utarbeider utstilling, rapport eller foredrag om energikilder før og nå.
- Elevene studerer myras betydning i et klimaperspektiv.

Noen tips:

- Torvbitene må ikke være for store og tykke.
- De kan tørkes på ulike måter. Å sette to og to på skrått mot hverandre (som et spisstak) på et tørt sted på bakken er å anbefale. Har man god tid, eller vil gjøre dette til en årlig aktivitet på faste trinn kan man bygge ei torvhesje av strangler der torvbitene legges lagvis med luft mellom hvert lag. Gjerne med tak over.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- samanlikne korleis ulike kjelder kan gi ulik informasjon om same tema, og reflektere over korleis kjelder kan brukast til å påverke og fremje bestemte syn
- utforske korleis menneske i fortida livnærte seg, og samtale om korleis sentrale endringar i livsgrunnlag og teknologi har påverka og påverkar demografi, levekår og busetjingsmønster

Velg et kulturminne

Sted: Et kulturminne

Årstid: Hele året, men primært vår, sommer eller høst

Utstyr: Fotoapparat og eventuelt sag, øks, hansker o.a. utstyr til skjøtselstiltak

Forarbeid i klasserommet

- Tema kulturminner og hva disse kan fortelle oss introduseres.
- Elevene undersøker om det finnes kulturminner i nærområdet. Dette via å sjekke ut kulturminnesok.no, miljoatlas.miljodirektoratet.no eller intervju foreldre, besteforeldre eller andre med kunnskap om lokalmiljøet og valgt kulturminne.
- Elevene velger ett kulturminne som de ønsker å undersøke grundigere, formidle og kanskje også tilrettelegge bedre for besøk.

Læring i friluft

Del 1:

- Elevene besøker valgt kulturminne. De observerer, fotograferer, måler og tegner skisser og reflekterer over hva dette kulturminnet forteller, hvordan kulturminnet er tilrettelagt for besøk og hvordan man ønsker at kulturminnet skal formidles.

Del 2:

- Hvis avtale oppnås gjennomfører elevene avtalte skjøtselstiltak. Dette kan være:
 - Rydding og merking av sti til kulturminnet
 - Rydding av vegetasjon rundt kulturminne
 - Utarbeidelse av tekst til skilt, skiltbukk og montering av dette
 - Rydde søppel rundt kulturminnet
- Elevene kan formidle kunnskapen om kulturminnet ved f.eks.:
 - Arrangere en kulturminnedag
 - Holde foredrag for foreldre eller andre
 - lage en utstilling på skolen, biblioteket, museet eller kommunehuset/rådhuset
 - presentere kulturminnet på digitale medier, reportasje i lokalavisen, veggaviser eller annet

3. Ettarbeid i klasserommet

Etter Del 1:

- Elevene skaffer seg mest mulig kunnskap om valgte kulturminner ved å bruke mange ulike kilder:
 - Intervjue folk i nærmiljøet, ansatte ved det lokale museum, lokalhistorikere eller andre
 - Søke kunnskap via digitale medier
 - Søke kunnskap via bøker på biblioteket
- Elevene undersøker hvem som eier kulturminnet, hvem som har ansvar for skjøtsel av dette og lov og rett knyttet til valgte kulturminne.
- Hvis mulig inngås avtale med grunneier og skjøtselsansvarlig om samarbeid der elevene kan bidra med skjøtsel og/eller formidling av kulturminne.

Etter Del 2:

- Felles refleksjon om erfaringene elevene har gjort seg ved bruk av ulike kilder, om verdien av kulturminner, om hvilke kulturminner vi må bevare og hva kulturminner kan fortelle.

Noen tips:

- Fokus i arbeidet kan være samiske kulturminner i nærmiljøet. Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk vernet.
- Kan stedsnavnene fortelle oss noe om stedet?
- Lokalmuseene er gode samarbeidsparter når skolen skal arbeide med lokale kulturminner.
- Skolen kan undersøke om det finnes tilskuddsordninger elevene kan søke for å kjøpe materiell og utstyr i samband med skjøtselstiltak ved kulturminnene.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- beskrive geografiske hovudtrekk i ulike delar av verda og reflektere over korleis desse hovudtrekka påverkar menneska som bur der

U-daler og V-daler

Sted: Sandkassa og nærmiljøet

Årstid: Vår, sommer eller høst

Utstyr: Vann og en stor isklump (en pose vann fryst til is)

Forarbeid i klasserommet

- Tema om hvordan landskapet vårt ble formet introduseres.

Læring i friluft

- Elevene bygger et stort fjell av sand i sandkassa. På en side av fjellet lar de vann renne fra toppen av fjellet. På den andre siden av fjellet skyver de en isklump nedover fjellsiden og lar den ligge nederst i fjellfoten. Begrepene V-dal og U-dal introduseres. Ta forsiktig bort isklumpen og observer «moreneryggen» som oppstår.
- Finnes det et utsiktspunkt i nærmiljøet så kan klassen gjøre en ekspedisjon til utsiktsstedet. Her observerer de landskapet og må reflektere over hvordan det er skapt.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene studerer digitale kart over nærområdet og andre områder på jakt etter U-daler og V-daler.

Noen tips:

- Elevene kan få i oppdrag i å lete etter større steiner i nærområdet av skolen, tegne de inn på et kart og prøve å finne svar på hvordan steinen er kommet akkurat dit den ligger.
- Ved å fryse inn en stein i isklumpen så kan man også illustrere begrepet «flyttstein».

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- utforske og presentere ei global utfordring ved bærekraftig utvikling og kva for konsekvensar ho kan ha, og utvikle forslag til korleis ein kan vere med på å motverke utfordringa og korleis samarbeid mellom land kan bidra

Innledende del i lærerplanen i Samfunnsfag:

- I samfunnsfag skal elevane få høve til å utforske sin eigen identitet, lokalsamfunnet dei lever i, og nasjonale og globale problemstillingar.

Erosjon, massetransport, landskap og klimaendringer

Sted: Sandkasse eller et grustak, og gjerne en liten bekk

Årstid: Vår, sommer eller høst

Utstyr: Spader, vann, 10 liters bøtte

Forarbeid i klasserommet

- Begrepene erosjon, landskap og klimaendring introduseres.
- Elevene reflekterer over hvordan man kan observere effekter av erosjon i naturen.
- Elevene undersøker mulige effekter av klimaendringene og eventuell stigning av havnivået.

Læring i friluft

- Elevene lager et fjell-landskap i sandkassa. I landskapet formes det «elver», «vann» og «hav».
- Elevene heller så vann fra toppen av elvene og studerer hva som skjer. Aktiviteten dokumenteres med foto/video. (Alternativt kan man la sandlandskapet stå over tid og så observere endringene som skjer når det blåser og regner.)
- På en regnværsdag går elevene på ekskursjon i nærmiljøet for å jakte etter eksempler på erosjon og finner svar på hvor erosjonen er størst og hvilke faktorer som påvirker erosjonshastigheten.
- Er det en større bekk eller elv i nærmiljøet kan denne besøkes og elevene kan tegne kart over elva og angi steder der de observerer resultat av erosjon.
- Elevene velger ut ett sted med rennende vann der de fyller en 10 liters bøtte med vann som tas med tilbake til skolen.
- Dersom skolen ligger ved kysten kan elevene måle seg fram til hvor ny strandlinje vil gå dersom havet stiger som en følge av klimaendringene.

Etterarbeid i klasserommet

- Etter at bøtta med vann har stått i ro i 1 døgn eller mer, tømmes 9/10-deler av bøtta ved hjelp av en hevert. Gjenværende liter med vann siles gjennom et kaffefilter. Hva ligger igjen i filteret? (kaffefilteret kan også veies før vannet siles. Så tørkes det noen dager og veies på nytt)
- Elevene reflekterer over konsekvensene av erosjon lokalt og globalt.
- Elevene formidler aktiviteten ved rapport, utstilling, foredrag o.l.

Noen tips:

- La elevene se på Norge i bilder og studere satellittbilder av områdene der større elver renner ut i en innsjø eller havet.
- Skal elevene finne hvor strandlinja eventuelt vil gå dersom havet stiger så kan elevene benytte seg av en pinne som er like lang som havstigningen, et vater og et langt tau.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- gjennomføre ei samfunnsfagleg undersøkning og presentere resultata ved hjelp av eigna digitale verktøy

De beste stedene i nærmiljøet

Sted: Nærmiljøet

Årstid: Hele året

Utstyr: Utskrift av kart over nærområdet

Forarbeid i klasserommet

- Introduksjon av tema om hvordan vi opplever ulike steder og hva som kan påvirke hvordan vi opplever stedene:
 - Undre seg over hvorfor vi synes noen steder er pene - andre steder stygge
 - Undre seg over hvorfor vi noen steder føler oss utrygge – andre steder trygge
 - Undre seg over hvorfor vi liker å oppholde oss noen steder– andre steder liker vi ikke å være
- Elevene setter grønne X på kartet over nærmiljøet på områder de trives og røde X på områdene de ikke trives. Stedene nummereres og på eget ark skriver elevene hvorfor de har gitt stedene grønne eller røde kryss. Oppgaven løses først individuelt, så gruppevis og tilslutt i plenum.

Læring i friluft

- Elevene besøker et grønt og et rødt område. Områdene dokumenteres med bilder. Arbeidet kan med fordel skje gruppevis slik at flest mulig steder dokumenteres.
- Elevene reflekterer og utarbeider hypoteser på hva som gjør stedene grønne eller røde.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene utarbeider en presentasjon av områdene og elevenes oppfattelse av stedet. Dette via digitale verktøy elevene har tilgang til. Elevene bør oppfordres til å presentere forslag til tiltak som kan gjøre de røde stedene til grønne steder.
- Resultat kan med fordel formidles på foreldremøter eller til kommunale beslutningstakere.
- Resultatet kan også danne grunnlag for en drøfting i skolenes elevråd.

Noen tips:

- Elevene kan lage planer for hvordan et sted kan bli penere, bli tryggere eller til et sted de skal trives i. Dette ved å lage plantegninger, tegne bilder eller skrive beskrivelser.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- utforske og presentere ei global utfordring ved berekraftig utvikling og kva for konsekvensar ho kan ha, og utvikle forslag til korleis ein kan vere med på å motverke utfordringa og korleis samarbeid mellom land kan bidra

Forsøpling i naturen

Sted: Veikant, rundt nærbutikken, langs ei strand

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Plasthansker til hver elev, søppelposer

Forarbeid i klasserommet

- Introduksjon av tema forsøpling, nedbrytningstid, kildesortering og bærekraft.
- Elevene studerer egne klær eller skolesekken og undersøker hva disse er laget av.
- Elevene tegner eller modellerer et søppelmonster.

Læring i friluft

Del 1

- Elevene samler alt søppel innenfor et avgrenset område.
- Elevene bruker innsamlet søppel til å lage et søppelmonster.
- Elevene tar bilder av byggeprosessen og det ferdige søppelmonsteret.
- Innsamlet søppel sorteres, veies og legges klart for henting av det lokale renovasjonsselskapet eller deponeres i skolens eget kildesorteringssystem.
- Utvalgt søppel tas med tilbake til skolen.

Del 2

- Elevene samler alt søplet på samme område 2-4 eller 6 måneder senere.
- Søppelet sorteres og veies og leveres.

Etterarbeid i klasserommet

Etter del 1:

- Funnene registreres i Hold Norge Rents ryddeportal (ryddenorge.no).
- Elevene undersøker utvalgt søppel og reflekterer over funnene. Hva er det laget av? Hvem har produsert det? Hvem har brukt det? Hvem har kastet det? Nedbrytningstid?
- Elevene formidler funnene og bruker bildene av søppelmonstrene som illustrasjoner. Kan formidles som utstilling, foredrag på foreldremøte eller ved å skrive en artikkel i lokalavisen.

Etter del 2:

- Elevene undersøker hvor mye søppel området er blitt tilført på angitt tidsrom.
- Elevene utarbeider tabeller/grafar som illustrerer hvor mye søppel av ulike sorter området kan bli tilført over ulike tidsrom dersom forsøplingen ikke tar slutt.
- Elevene reflekterer over resultatet og formidler dette via tekst, bilder, foredrag eller digitale medier.
- Elevene undrer seg og formulerer tanker til tiltak om hvordan forsøplingen kan stoppes.

Noen tips:

- Søk samarbeid med det lokale renovasjonsselskapet og hør om klassen kan få komme på besøk til et av anleggene de har eller få besøk i klassen fra selskapet.
- Mange steder er det lokale ryddeaksjoner. Kanskje kan klassen delta i dette?
- Elevene kan måle eget eller familiens avfall i løpet av en periode og bruke disse tallene til å utarbeide tall for totale avfall i klassen, skola, bygda osv.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- gi døme på kva lover, reglar og normer er og kva slags funksjon dei har i samfunn, og reflektere over konsekvensar av å bryte dei

Fartsgrense

Sted: Veistrekninger ved skolen

Årstid: Alle

Utstyr: Stoppeklokke, papir og blyant

Førarbeid i klasserommet

- Tema fartsgrense introduseres via film, samtale og felles refleksjon der elevene formidler egne erfaringer.
- Teoretisk gjennomgang av hvordan man kan måle fart.

Læring i friluft

- Elevene velger en veistrekning der de skal gjennomføre fartskontroll. Gjerne i grupper på 5.
- Elevene måler opp 100 meter. To elever stiller seg i hver ende. En tar tiden og den andre markerer når en bil passerer (ved å gjøre en avtalt bevegelse). En tredje noterer tiden på de enkelte bilene. En fjerde noterer bilmerke og den femte noterer f.eks. farge.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene regner ut hvor mange km/t hver enkelt bil har kjørt.
- Elevene lager statistikker av innsamla resultater (antall som kjørte for fort, hvilket bilmerke brøt fartsgrensen oftest, hvilken farge hadde bilene som brøt fartsgrensen oftest o.s.v.).
- Elevene kan finne ut hvor mye bilistene måtte ha betalt i fartsbøter dersom det var politiet som hadde gjennomført fartskontrollen.
- Elevene formidler resultatet:
 - via foredrag på foreldremøte, kommunestyremøte eller annet
 - via artikkel i lokalavisa
 - via veggaviser, utstillinger på skole eller annet sted i nærmiljøet

Noen tips:

- Dette opplegget kan gi utfordringer på skoler i småsamfunn der det kan skje at nære personer til elevene kan kjøre forbi stedet der elevene arbeider. Lærerne må vurdere de utfordringer dette kan skape før aktiviteten eventuelt iverksettes.
- Trafikksikkerhet i samband med gjennomføringen må vurderes. Elevene bør bære vester.
- Klassen kan kontakte lokalt politi eller vegvesen for å komme på besøk eller å få besøk med fokus på regler i trafikken. Kanskje kan elevene få bli med på en ekte fartskontroll?
- Kanskje kan elevene utarbeide et excel-ark som automatisk regner ut km/t når de målte data i sekund legges inn.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- reflektere over kvifor konflikatar oppstår, og drøfte korleis den enkelte og samfunn kan handtere konflikatar

«Ting» som konfliktløsningsmetode

Sted: En åpen plass i naturen. Gjerne avgrenset av skog eller berg

Årstid: Vår, sommer eller høst. Fordel å ha godt vær

Utstyr: Ingen ting

Forarbeid i klasserommet

- Elevene introduseres for «Tinget» som konfliktløsningsorgan i vikingetiden.
- Elevene undersøker om det finnes stedsnavn i lokalsamfunnet som kan knyttes til «ting».
- Elevene finner fram til aktuelle konflikter (det kan være lokale, nasjonale eller internasjonale saker).
- Gjennom en prosess blant elevene blir mange enige om en konflikt som de ønsker å diskutere mer inngående (fra individuelt arbeid, gruppearbeid til vedtak i plenum).
- Klassen deles i 3 grupper:
 - en gruppe skal finne fram argumenter for ett syn på saken
 - en gruppe skal finne fram argumenter for et annet syn på saken
 - en tredje gruppe skal være dommere og diskutere hvordan de skal gjennomføre sin rolle

Læring i friluft

- Klassen går til en valgt «Tingvoll» og etablerer et «Ting» der de ulike 3 gruppene sitter samlet og utgjør en ring.
- Hver av gruppene har valgt en talsperson som så legger fram gruppens syn og argumenter. Disse trer fram i midten av ringen når de taler.
- Dommerne samles så, diskuterer saken og blir enige om sin beslutning.
- Klassen samles så på nytt i ring og dommerne kunngjør sin beslutning.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene diskuterer fordeler og ulemper med «Ting» som konfliktløsningsmetode.

Noen tips:

- Elevene overværer behandlingen et kommunalt organ har om en lokal konfliktsak.
- Klassen inviterer noen fra det lokale konfliktrådet til å fortelle om sitt arbeid.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- drøfte kva likeverd og likestilling har å seie for eit demokrati, og utvikle forslag til korleis ein kan motarbeide fordommar, rasisme og diskriminering

Vi bryr oss om nærmiljøet vårt

Sted: Nærmiljøet

Årstid: Hele året

Utstyr: Kamera

(Opplegget kan med fordel gjennomføres i samband med at kommunen gjennomfører en arealplanprosess i nærmiljøet)

1. Forarbeid i klasserommet

- Tema demokrati introduseres med fokus på hvem som bestemmer hvordan nærmiljøet skal utformes (planprosesser og medvirkning).
- Tema interessegrupper introduseres. Hvilke interessegrupper finnes i nærmiljøet? Elevene deles i ulike interessegrupper og formulerer hvilke ønsker de har til utforming av nærmiljøet (barn, rullestolbrukere, kvinner, menn, ungdom, synshemmede, fremmedkulturelle, samisktalende, bilister, syklistene, gående m.fl.).

Læring i friluft

- Interessegruppene skal gå en tur rundt i nærmiljøet. De kan gjerne ha et kart med en på forhånd inntegnet tur de skal gå/steder de skal besøke. På turen skal hver gruppe:
 - Se på om det er ting de synes kan forbedres for å gjøre nærmiljøet bedre for å passe til sin gruppes behov og interesser (gater, stier, parker, fartssoner, skilting, reklame, lekeplasser kan besøkes)
 - Ta bilde av steder der de ønsker endringer

Etterarbeid i klasserommet

- Interessegruppene presenterer sine forslag for hverandre.
- Interessekonflikter noteres underveis.
- Interessekonfliktene diskuteres en etter en. Hvilke interesser skal vinne fram?
- Resultatet kan presenteres på foreldremøte, for kommunale planansvarlige eller politikere.

Noen tips:

- Klassen kan invitere noen fra kommunens plankontor til å fortelle om kommunale arealplanprosesser.
- Klassen kan invitere representanter fra ulike lokale interessegrupper på besøk, eller elevene kan selv besøke disse.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

-utforske hovudtrekk ved historia til samane og dei nasjonale minoritetane i Noreg og presentere rettar samane og dei nasjonale minoritetane i Noreg har i dag

Med urfolk som nabo

Sted: Skolens nærmiljø

Årstid: Hele året

Utstyr: Avhengig av valgt aktivitet

Forarbeid i klasserommet

- Tema om urfolk, samer, samenes historie og Norges ratifisering av ILO konvensjon 169, introduseres.
- Fakta formidles via film, tekst o.a.

Læring i friluft

- Samene har utviklet mye av sin identitet på bakgrunn av sitt nære forhold til naturen. Læringsaktiviteter i naturen bør derfor være sentralt i undervisningen i tema. Her er noen forslag til aktiviteter som kan gi grunnlag for bedre læring og å skape utgangspunkt for samtale og refleksjon om samiske tema.

A. VI INNREDER EN SAMISK GAMME

Sted: En åpen plass i naturen

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Naturmaterialer, kniv, reinskinn

- Klassen finner et egnet sted for å bygge en gamme. Elevene må se etter om stedet er tørt (avrenning til alle kanter), er nær en bekk/drikkevann, har tilgang på materialer i nærheten og der skolen har tillatelse av grunneieren.
- Klassen samler naturmaterialer til å innrede grunnplanet i gamma. Dette er flate steiner, kvister. Stein til å bygge en bålpass, en større flat helle/flere heller til å bygge kjøkken samt raier av tre til å markere gangen.
- Klassen bygger grunnplanet i gamma:
 - de legger heller i sirkel (det er på disse veggene skal hvile)
 - de bygger bålpassen i midten (àrran)
 - de bygger kjøkkenområdet på motsatt side av inngangen (båssjo)
 - de legger en raie på hver side mot inngangsdøra slik at de får en gang
 - de legger ris på sitte/liggeområdene på hver side.
 - så legges reinskinn oppe på risen (alternativt liggeunderlag)

B. AKTIVITETER RUNDT BÅLET :«ARRAN».

Sted: En åpen plass i naturen. I en lavvo, ved en bål plass eller i en gamme

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Ingredienser til Bidos

- Elevene starter med å velge bål plass, samler og legger steiner i ring, samler opptenningsmaterialer, bygger et bål og tenner det.
- Mens elevene sitter rundt bålet formidles fakta om samiske tema. Dette enten via opplesning av faglig stoff eller muntlig fortelling gjerne fra besøkende samer.
- Å lese samiske fortellinger, sagn og eventyr med bålet som kulisse passer fint.
- Tilberedning av tradisjonell samisk mat på bål. Hvis skolen har råd anbefaler vi å lage Bidos. (Grove stykker av reinsdyrkjøtt, biter av potet, gulrot og hakket løk som kokes i en gryte.)
- Utprøving av ulike samiske håndverkstradisjoner (Duodji).
- Koke te på naturmaterialer de henter i naturen.

C. UTPRØVING AV SAMISKE HÅNDVERKSTRADISJONER

Sted: Å sitte rundt et bål er et flott sted å gjennomføre aktiviteten på

Årstid: Hele året

Utstyr: Emner til smykker av reinhorn, filer, sandpapir, kniver, garn i samiske farger

- Elevene kan file, pusse og lage smykker av reinhorn.
- Elevene kan flette bånd av garn i samiske farger (gul, blå, grønn og rød).
- Elevene kan spikke ting som de henter emner til i naturen: en krok, en smørkniv, et handtak til en dør, en rørepinne, en Y-formet pølsepinne eller annet.

D. SAMISK NATURBRUK – VI HØSTER SENNAGRESS

(Norlandsstarr -Carex aquátilis)

Sted: Voksested for sennagress (elvekanter, ved vann, i myrer og i krattskog med fuktig jord (Finner man ikke sennagress kan elevene prøve ut andre gressarter)

Årstid: August og september

Utstyr: Kniv, ei fjøl i tre, hammer og spiker

- Elevene høster sennagress (helst lengre enn 40 cm).
- Passende bunter bindes sammen i en ende og henges til tork i ca. en uke.
- Elevene lager ei fjøl der de spikrer mange like lange spikre gjennom til en liten spikermatte.
- Gresset bankes så og rives opp ved å dra det mot spikermatten.
- Gresset puttes så i sko eller støvler som elevene kan prøve å gå med ei stund.

E. SAMISK NATURBRUK – VI HOGGER OG LØYPER STRANGLER OG NEVER

Sted: Bjørkeskog

Årstid: I mai og juni når bjørka løyper

Utstyr: Kniv og sag

- Elevene leter etter emner som kan brukes til å bygge en lavvo. Dette kan være en stor, liten eller en miniatyr-lavvo. Stranglene bør være rette og ha en Y i toppen.
- Stranglene bakes.
- Elevene forsøker så å sette opp stranglene slik at de danner rammene for en lavvo – 6 stk.
- Elevene forsøker å ta barken av bjørk. Erfaring gjør mester. Neveren legges i bunker og tørkes (innersiden legges mot innersiden med press over). Ta ikke mer enn 10 cm. av hvert tre dersom treet ikke skal hogges.

F. SAMISK NATURBRUK – HØSTING AV FISK, BÆR OG URTER

Sted: Naturen

Årstid: Hele året

Utstyr: Fiskeutstyr, og bøtter/kurver til sanking av bær eller urter

- Elevene går på høstingstur i nærmiljøet med oppdrag å ta med hjem alt av fisk, bær, urter eller andre ting de tror kan spises. Elevene har med utstyr tilpasset det som kan høstes i nærmiljøet (fiskeutstyr hvis det er hav eller vann, bøtter hvis det er bær og nøtter, eller kurver hvis det er urter). Elevene får høste innenfor et på forhånd angitt tidsrom.
- Innhøsta mat sorteres og artsbestemmes.
- Elevene tilbereder innhøstet mat og smaker på resultatet.

G. SAMISK REINDRIFT – VI KASTER MED LASSO

Sted: Åpent område

Årstid: Hele året

Utstyr: Lasso, reinhorn eller annet å kaste mot for å fange

- Instruktøren viser elevene hvordan de skal kaste med lasso.
- Elevene får trene på å kaste.
- Elevene får prøve å kaste på løpende rein (en elev skal kaste og fange en medelev, mens disse løper rundt innenfor «reingjerdet».
- Konkurransen i lassokasting mot oppgitt mål som avslutning på økta anbefales.

H. SAMISK REINDRIFT – PÅ BESØK I REINGJERDET

Sted: Et eksisterende reingjerde eller sted for å bygge et i miniatyr

Årstid: Hele året

Utstyr: Kamera (grillspyd av tre, tynn streng og tynn hønsenetting)

- Dersom det er et reingjerde i bruk i rimelig avstand fra skolen bør elevene besøke dette. Her kan de:
 - Ta bilde av det som skjer i gjerdet
 - Måle og tegne opp hvordan reingjerdet er satt opp
 - Intervjue reingjeterne (gjør gjerne med spørsmål de har utarbeidet på forhånd)
 - Prøve å telle antall rein i gjerdet
- Har ikke skolen et reingjerde ved skolen kan elevene selv bygge en miniatyr av et reingjerde basert på en tegning. Å bruke grillspyd av tre er en enkel måte å bygge på. Hvis ønskelig kan rein lages av kongler og tannstikker av tre.

I. SAMISK REINDRIFT – REINDRIFT OG BEITE

Sted: Et område vi vet har planter som rein spiser

Årstid: Sommer

Utstyr: Bilder av planter som reinen spiser

- Elevene gjennomgår beitearter for rein og hvilke årstider reinen spiser de ulike artene.
- Elevene drar ut til et mulig beiteområde for rein og leter etter beitearter.
- Elevene kan som etterarbeid lage et årshjul med plantene reinen spiser.

J. SAMISK REINDRIFT – VI UTFORSKER SNØEN OG SER PÅ BEITEFORHOLDENE FOR REIN

Sted: Skolens nærområde

Årstid: Vinter

Utstyr: Spade

- Diskuter hvorfor samene ofte omtales som «de åtte årstidens folk».
- Diskuter hva reinen spiser om vinteren og hvordan reinen kan finne tak i maten.
- Oppsøk et sted i skolens nærområde elevene tror det kan være mulig for reinen å finne mat om vinteren:
 - Mål snødybde på ulike steder
 - Mål snøens hardhet. Kan gjøres slik:
Bruk en Ramsonde som består av et metallrør og et lodd. Ut fra hvordan røret trenger gjennom snøen får vi et mål for hardheten i snøen.
Følgende formel skal brukes:
$$Hr = ((Ph \times hhd \times nhd) / d) + Q$$
$$Ph = \text{Loddets vekt (1000g)}$$
$$hhd = \text{lengde på loddets fall (cm) registreres}$$
$$nhd = \text{antall slag med loddet (registreres)}$$
$$d = \text{snødybde (cm) registreres}$$
$$Q = \text{totalvekt (gram) (lodd+rør)}$$
 - Lag snøprofiler og beskriv snøstrukturen i ulike lag
 - Fjern all snø i en rute på 1 x 1 meter og prøv å registrere plantearter

K. SAMISKE KULTURMINNER

Sted: Sted med et samisk kulturminne eller egnet sted i naturen til å fortelle om dette

Årstid: Vår, sommer og høst

Utstyr: Kamera

- Dersom det er et samisk kulturminne i bruk i rimelig avstand fra skolen bør elevene besøke dette.
 - Her kan de:
 - Ta bilde
 - Måle og tegne opp det de ser
 - Få fortalt fakta om kulturminnet
- Dersom skolen ikke har samiske kulturminner ved skolen kan elevene dra et sted i naturen der de samles og får fortalt om ulike typer samiske kulturminner. (Stedsnavn, hellige steiner og fjell, offerplasser, beingjømmer, bygninger som lavvo, gamle, bur, naust, sjøbuer og hus, gravplasser, ledegjerder i tre eller stein, kulturmarker, melkegroper, kjøttgjemsler, barktekkingsspor i furutrær, skytteskjul(bogasteller), varp eller samiske bruksgjenstander).
- Elevene kan så gjennomføre ulike aktiviteter med samiske kulturminner som tema:
 - Gjennomføre 50 – leken (50 spørsmål på 50 ulike ark og en terning)
 - Gå en natursti
 - Stafetter der elevene skal hente/fremsi riktig svar
- Elevene kan bygge miniatyrer av ulike samiske kulturminner:
 - Bogastelle
 - Gamme
 - Ledegjerde
 - Et varp der alle legger noe på hver gang de besøker eller forlater stedet.
- Og er det vår kan elevene samle bark av furu, skrape ut den næringsrike og myke delen, tørke denne, og knuse den til mel før de baker brød der melet er en av ingrediensene.

L. DAGENS SAMISKE SAMFUNN

Sted: Nærmiljøet

Årstid: Hele året

Utstyr: Ingen ting

- Dersom det er samiske foreninger eller aktive samer i nærmiljøet kan elevene besøke disse og intervju disse om det å være same i dag og andre spørsmål elevene har om tema.
- Elevene kan arrangere en samisk kveld i samarbeid med lokale samiske foreninger eller interesserte samer i nærmiljøet.

Etterarbeid i klasserommet

- Erfaringene fra aktiviteten ute danner grunnlag for etterarbeidet i klasserommet:
 - Elevene kan innhente mer kunnskap om det de erfarte/lærte om ute
 - Elevene kan formidle aktiviteten og kunnskapen de fikk via rapporter, foredrag, filmer, veggaviser, utstillinger, radioprogram, digitale medier, artikler i lokalavisen eller arrangement
- Erfaringene kan også danne grunnlag for samtaler, diskusjoner og artikler der elevene reflekterer over minoriteters rettigheter, identitet, råderett over naturen og samenes forhold i Norge i dag.

KOMPETANSEMÅL ETTER 7. TRINN:

- Gjennomføre ei samfunnsfagleg undersøking og presentere resultatene ved hjelp av eigna digitale verktøy Kompetansemål etter 4. trinn

Idrettslag og ulike foreningers betydning for nærmiljøets fellesskap og identitetsutvikling

Sted: Nærmiljøet

Årstid: Hele året

Utstyr: Notisblokk, penn og kamera så en kan ta opp samtaler og ta bilder med

Forarbeid i klasserommet

- Klassen lager en oversikt over hvilke elever i klassen som tilhører hvilke idrettslag eller annen frivillig forening eller organisasjon.
- Elevene forteller hva de forstår med ordene «tilhørighet» og «identitet».
- Elevene får en selvstendig oppgave der de skal ta et A4-ark og tegne en middels stor sirkel midt på arket. I denne skal de med store bokstaver skrive "JEG" midt i sirkelen. Deretter skal de notere i stikkordsform rundt sirkelen ting som er viktig og betydningsfullt for dem. *F.eks.: Mamma, pappa, bestefar, klassekamerater osv.* Når de har utført dette kan de vurdere om alt det de har notert, er med på å gi dem et «identitetsbilde» på hvem og hva de er.
- Elevene blir delt inn i grupper og trekker et idrettslag/forening de skal besøke og intervju.
- De ulike gruppene setter seg sammen og utarbeider spørsmål som de mener kan være aktuelle til intervjuguide. (Viktig å få frem spørsmål som belyser begrepene tilhørighet og identitet.)
- Gruppen fordeler arbeidsoppgavene (hvem avtaler, hvem intervjuer, hvem noterer, hvem tar foto. Hvem tar opp samtalen osv.).

Læring i friluft

- Elevgruppene besøker sine tildelte idrettslag/foreninger. Besøket dokumenteres med ferdig besvart intervjuguide- notater, lydopptak, bilder og underskrift fra intervjuobjektet/ene.
- Etter intervju/samtale tar gruppa seg en runde rundt omkring idrettslagets anlegg, og registrerer hvilke aktivitetsanordninger som finns.

Etterarbeid i klasserommet

- Elevene utarbeider en presentasjon av informasjonen som de har innhentet i forhold til idrettslagene og foreningene som de har besøkt og intervjuet. Dette via digitale verktøy elevene har tilgang til.
- Klassen kan invitere foreldre og representanter fra de ulike idrettslagene/foreningene til skolen, og organisere en «presentasjonskveld» der hver gruppe får anledning til å presentere arbeidet sitt.
- Klassen kan også ta kontakt med den lokale avisen, og fortelle om det arbeidet de har gjort i forhold til temaet identitetsutvikling og fellesskap i nærmiljøet.

Noen tips:

- Elevene kan lage en trykksak eller plakat som beskriver alle lag og foreninger i nærmiljøet. Dette for distribusjon til andre elever på egen skole.
- Elevene kan presentere hvilke foreninger som elever på skolen kan delta i og presentere dette i andre klasser.

KOMPETANSEMÅL ETTER 10. TRINN:

- drøfte korleis framstillingar av fortida, hendingar og grupper har påverka og påverkar haldningane og handlingane til folk

Tidslinje

Sted: Uteområdet

Årstid: Hele året

Utstyr: Lapper/kort med relevante historiske hendelser, garnnøste, tau eller hyssing

Forarbeid i klasserommet

- Her kan dere ta for dere en epoke eller en periode i historien, eller sentrale hendelser i en konflikt. La elevene få en oversikt over den aktuelle perioden.
- Velg ut en del sentrale hendelser eller viktige setninger/stikkord og skriv dem ut på lapper eller ark som dere tar med ut.

Læring i friluft

- Elevene deles inn i grupper på tre-fire og lager sin tidslinje. Dette gjøres ved at man legger ut et langt snøre eller tau, og plasserer lappene i rekkefølge på linja.

Ettarbeid

- Samtale om temaet og se hvor mye dere klarte å få riktig. Trengs det mer fordypning i stoffet?

Noen tips

- Er det mange elever kan det lønne seg å dele dem inn i mindre grupper, hvor hver gruppe skal lage sin tidslinje. Da trenger man flere kopier av samme lapp, eller hvis gruppene skal lage tidslinje for ulike epoker/perioder må man ha ulike sett med lapper.
- Dette kan gjøres flere ganger ved at man fordypet seg enda mer i stoffet mellom hver gang. Elevene vil forhåpentligvis plassere hendelsene mer og mer riktig for hver gang.
- Dette opplegget kan også brukes i andre fag, som f. eks. norsk litteraturhistorie eller engelsk.

KOMPETANSEMÅL ETTER 10. TRINN:

- samanlikne korleis politiske, geografiske og historiske forhold påverkar levekår, busetjingsmønster og demografi i forskjellige delar av verda i dag

Ulikheter i samfunnet

Sted: Uteområdet

Årstid: Hele året

Utstyr: «Rollekort» - se under for beskrivelse, og en liste til læreren med ferdigskrevne utsagn

Forarbeid i klasserommet

- Samtal om forskjeller og ulikheter i samfunnet. Dette opplegget kan gjerne brukes i forbindelse med demografi eller et tema der det er fokus på forskjellene mellom fattig og rik.

Læring i friluft

- Hver elev får utdelt et rollekort. Det kan for eksempel være: «Du er direktør i en stor, norsk bedrift», «Du er en fabrikkarbeider på en tekstilfabrikk i Bangladesh» og alt midt i mellom. Elevene får litt tid på seg til å sette seg inn i livssituasjonen til rollen sin.
- Elevene stiller seg på en linje ved siden av hverandre ca. ti meter foran læreren. Læreren leser opp en rekke utsagn som man skal kunne svare bekreftende eller avkreftende på. For eksempel: «Du bekymrer deg ikke for om du har råd til ditt neste måltid», eller «dersom du får helseproblemer har du råd til medisinsk hjelp».
- Dersom elevene kan svare bekreftende på dette, tar de et skritt frem. De andre blir stående. Til slutt er det en liten gruppe elever som står helt nærme læreren, mens andre står midt i og noen ikke har beveget seg i det hele tatt.

Etterarbeid

- Reflekter rundt og samtal om hva dette betydde. Hvordan føltes det å bli stående igjen mens de andre gikk frem? Hvordan tror du dette er for de som ikke har så mye? Hva kan vi gjøre for å utjevne ulikheter i samfunnet? Dette kan brukes i videre arbeid om temaet.

Noen tips:

- Det er viktig at utsagnene er formulert slik at man svarer bekreftende på positive livsvilkår. Meningen er at de elevene med de rollene med dårligst utgangspunkt skal bevege seg minst mulig.

Interkommunale friluftsråd

Medlemsfriluftsråd

Oslofjordens Friluftsråd

oslofjorden.org

Oslo og Omland Friluftsråd

osloogomlandfriluftsrad.no

Finnskogen Friluftsråd

finnskogen.org

Valdres Friluftsråd

valdres.no/valdres-natur-og-kulturpark/valdres-friluftsrad

Grenland Friluftsråd

grenlandfriluftsrad.no

Friluftsrådet Sør

friluftsradet.no

Midt-Agder Friluftsråd

midt-agderfriluft.no

Lister Friluftsråd

listerfriluft.no

Dalane Friluftsråd

dalanefriluftsrad.no

Jæren Friluftsråd

jarenfri.no

Ryfylke Friluftsråd

ryfri.no

Friluftsrådet Vest

frivest.no

Bergen og Omland Friluftsråd

bof.no

Fjordkysten Friluftsråd

fjordanefr.no

Sunnmøre Friluftsråd

friluftstraadet.no

Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal

friluftstraad.no

Trondheimsregionens Friluftsråd

trondheimsregion-friluftsrad.no

Trollfjell Friluftsråd

trollfjellgeopark.no

Helgeland Friluftsråd

helgeland-friluftsrad.no

Polarsirkelen Friluftsråd

polarsirkelen-friluftsrad.no

Salten Friluftsråd

friluft.salten.no

Lofoten Friluftsråd

lofotenfriluft.no

Vesterålen Friluftsråd

friluftsrad.vestreg.no

Midtre Hålogaland Friluftsråd

halogaland-friluftsrad.no

Midt-Troms Friluftsråd

midt troms-friluftsrad.no

Ishavskysten Friluftsråd

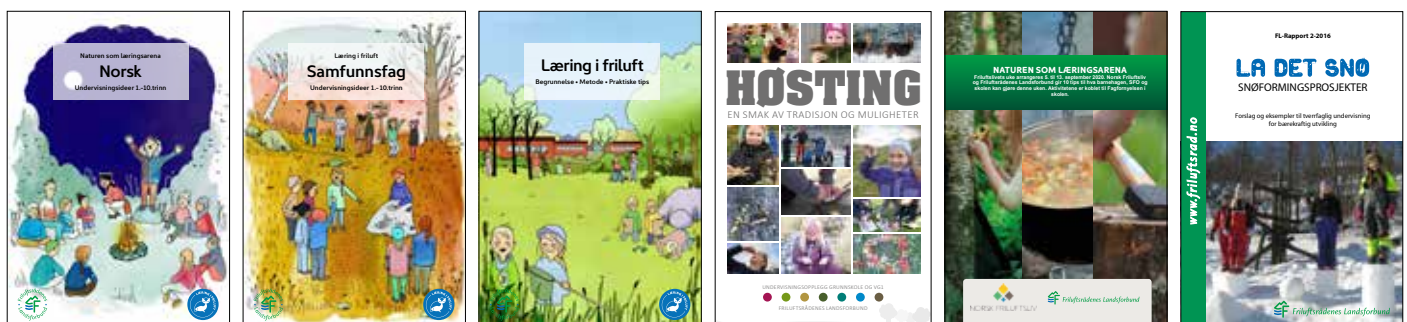
ishavskysten.no

Nord-Troms Friluftsråd

utinord.no

Finmark Friluftsråd

perletur.no

Det finnes mange gode grunner til å komme seg ut av klasserommet og gjennomføre læring i friluft. Friluftsrådernes Landsforbund (FL) vil fremme følgende fire hovedbegrunnelser:

- Det gir bedre læring fordi den blir mer virkelighetsnær, praktisk, variert og tilpassa, og fordi elevene tar flere sanser i bruk i læringsarbeidet.
- Det gir fysisk aktivitet.
- Det gir naturopplevelser og medvirker til økt miljøbevissthet.
- Det bidrar til å skape et godt sosialt miljø.

For å gjøre det lettere for deg som lærer å bruke det store «uteklasserommet» har FL i samarbeid med en rekke interkommunale friluftsråd, utarbeidet syv hefter fordelt på fagområdene kroppsøving, mat og helse, kunst og håndverk, matematikk, norsk, naturfag og samfunnsfag. Heftene inneholder spennende og varierte ideer, praktiske tips og undervisningsopplegg relatert til lærerplanens ulike kompetansemål. Utenom dette har FL utarbeidet heftene «Høsting- en smak av tradisjon og muligheter» og «La det snø». I tillegg har vi utarbeidet et hefte om «Læring i friluft» med begrunnelse for-, metode- og praktiske tips til deg som skal gjennomføre læring i friluft.